

Քակտի իմ ամուր շինուածս ու տախտա՛կըս
մէկմէկանայ :

Զադ ասա՛, ճերմա՛կ , եւն .

(Վ. Ի. Կեննայի Մխիթարեանց թիւ 176 ձեռագիր .)

ՏԱՂ ՍԻՐՈՅ (1)

Իմ հոգւոյս հոգեկ եա՛ր , ա՛մ (2) , քանի քո
քովէդ գընացի ,
Հոգիս ի մարմնոյս ելաւ , ի մահուն դուռըն
գընացի .

Աղվընօքն (3) մինչ իրիկուն կուլայի ու գըեզ
կ՛ուզէի ,
Գիշերն մինչ որ լուսանայր , քո սիրոյն ես
բուն չընայի :

Կօզալն (4) ալ ի խօսք ելաւ , իր եարուն գան-
գատներ արաւ ,
— Հանց մի որ սիրես դու զիս , ինձ ասէ՛ որ
ես գիտենամ :

Ես ալ (5) քընար պիտէի , զօրն ի քո գիրկըն
կենայի .

Կամ ապըրշըմէ գօտի , քո միջա՛ցըդ գիրկ
ածէի .

Կամ աղբըրական ջըրիկ , գայի քո բերանդ
մըտնէի .

Կամ գարնանային ցօղիկ , ես ի քո վըրադ
ցօղէի .

Կամ ապըրշըմէ լարեր , հետ քեզի պէսպէս
խօսէի :

(Զականջըդ դուլիս արա՛ ու լըսէ ըզիմ գան-
գատնիս) .

Կամ քաղցըր նըռան գինի , զօրն ի քո շիշան
կենայի .

Դէմ գայի զլեզուդ պագնէի (6) ,
Ես ծիծեռնիկ պիտէի , բունս ի ձեր տունըն
դընէի ,

Զագ հանի ճըւղընայի , ու սիրովդ կըշտա-
նայի ,

(1) Այս տաղը ընդլայնուած վարիանք մըն է Բու-
չակի « Ես ձագ ծիծեռնիկ պիտէի » տաղին :

(2) Զեռ . եարուս : (3) Այսինքն՝ առաւընօքն : (4)
ձեռ . թզալն : (5) ձեռ . Սալ

(1) Կիսատ է այս տողը :

Ի աղվընէն (1) մինչ իրիկուն ի երեսդ ի վեր
հայէի .

Իրիկունն երբոր մօնէր , գայի քո ծոցըդ
մըտնէի .

Գիշերն մինչ որ լուսանայր , ես ի քո ծոցըդ
պառկէի .

Երբոր առաւօտանայր (2) , ես ի բունըս ճըռ-
վընայի .

Երբոր լուսըն լուսանայր , աշխարհիս վըրայ
ժուռ գայի :

(Վ. Ի. Կեննայի Մխիթարեանց Թ. 343 ձեռ .)

ՆՈՐ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ռ. Աղիփեան , Ծփանկներ . — Ծփանկներու
հեղինակը նորեկ մը չէ : Մօտ տասնեւհինգ
տարի առաջ Պ. Ալիքեան Պոլսոյ մէջ հրատա-
րակած է — իր իսկական անունով — բանաս-
տեղծութեանց հատորիկ մը , ուր քանի մը
գեղեցիկ հատուածներ կը նկատուէին՝ յայտնելով
ճշմարիտ բանաստեղծ մը , որ սակայն դեռ կը
խաբխափէր ու իր ձեւը չէր գտած : Ծփանկնե-
րուն մէջ Ալիքեան կ'երեւայ աւելի հասուն
մտածմամբ , աւելի խնամոտ արտայայտու-
թեամբ :

Ներկայ հատորը առաջին երգը կը պա-
րունակէ ընդարձակ ըբրթուածի մը , զոր հեղի-
նակը յղացած է հետեւողութեամբ Պայրընի
« Զայլտ-Հարուլ »-ին : Գաղափարը գեղեցիկ է :

Ալիքեան կ'երեւակայէ հայ Հարուլտ մը ,
որ պայրընեան Հարուլտին ընկերակցութեամբ ,
պիտի կատարէ նմանօրինակ ուղեւորութիւն մը՝
Արեւելքի երկիրներուն , յիշատակարաններուն ,
երազներուն ու մտաւոր եւ իրական , անցեա-
լէն արթնցած կամ ներկային մեջ կերտուող
տեսիլներուն մէջէն : « Նախերգանք »-ը կոչ մըն
է առ Պայրըն , առ ներշնչողը : Հին օրերուն ,

(1) Այսինքն , եւ առտուընէն . Թերեւս ալ՝ վաղվընէն ,
առտուն կանուխէն : (2) ձեռ . Առաւօտայր :

բանաստեղծները՝ քերթուած մը սկսելէ առաջ՝
Մուսա մը կամ Աստուած մը իրենց օգնու-
թեան կը կանչէին, խնդրելով որ տար իրենց
շունչը՝ կարենալու համար ըստ արժանւոյն
կրգել զիրենք սգեւորող նիւթը . ինչո՞ւ այսօր
բանաստեղծ մը չուզղուի մեծ բանաստեղծի մը
հոգիին . չէ՞ որ մեծ բանաստեղծներու հոգիին
մէջ են բոլոր մուսաները եւ բոլոր Աստուած-
ները, որովհետեւ այդ հոգիին է որ զանոնք ըս-
տեղծեց . Պ. Ալիքեան, իստեղու համար Պայրը-
նին, դտած է սրտաշարժ շեշտեր որ թերեւս
պիտի յուզէին մեծ ազատասէր քերթողին ուր-
աւականը՝ եթէ կարող ըլլար լսելու .

Ըստորոտէն Տորոսի՝ զերդ թիթեռնիկ մ'ազա-
զուն
Հիւսիսայգէդ շըլացած՝ դէպ ի բարձունքդ
առի թեւ .
Տարիներով Թափառիկ, շըջմովիկ հուր մ'ոս-
տոստուն ,
Շիրմաց ընդ մէջ՝ այլ քեզի՝ սեւեռելով յարա-
տեւ ,
Աւերակէ աւերակ որոնեցի ծայնըդ գոռ .
Գետերուն հետ սահելով հասայ մինչեւ կոհա-
կին .
Քեզմով լեցուն ամէ՛ն ինչ . այլ աչքերէն իմ
պղտոր
Խոյս կուտայիր , անցեալին իմ իտէա՛լ Թան-
կագին . . .
Հասած հիմակ անապատն անմարդածայն գի-
շերին ,
. . . Կը պաղատիմ ողբածայն ,
Հարուտը տուր ինձ ընկեր , բռնէ՛ ձեռքէս
դողդոջուն ,
Երթանք փնտուել միասին նոր հորիզոն , նոր
երկիր ,
Գաղտնիքներուն անդ քննել անվերջ « ինչ
պէս »ն ու « ինչու »ն ,
Նոր Աստուած մը որոնել՝ տառապանքին կա-
րելիր :
Մըտերմութիւնք Թողած հոն՝ Շէւիիդ պէս
ափ մ'աճիւն ,
Հայրենիքէս տարագիր . . . Հաւրտող տուր
ինձ ընկեր ,
Հըրատոջոր աւազէն կը մեռնին կեանքս ու
աւիւն ,
Տառապանքն հոս անհուն է . ա՛խ, զիս մինակ
մի՛ ծըգեր . . .
Կը դառնանք շուտ անոր հետ , ու գուցէ նա
նկատմէ քեզ

Ինչ ու եղբք էի տեսաւ երբնմն յատրուկ
նլլադան ,
— Հայրենիք մը սրգազգեաց , բագնիդ վերան
ողջակէզ ,
Բռնկած Կովկասն ու յաւէտ ապերջանիկ
Հայաստան . . .
Գուցէ իջնես միանգամ քու բարձունքէդ այն
ատեն ,
Քնարիդ շեշտերը յուզեն պոռնըկացած եւրո-
պան ,
Եւ ալեւոր Մասիսի ծիւնասպիտակ գագաթէն
Ազատութեան մոռցըւած երգը գոռաս Հայու-
թեան :

« Ծփանքներ »ուն առջին երգը , « Իէպ
ի Անդունդ » , նուիրուած է Մովսէսի եւ Յի-
սուսի հայրենիքին , այդ տարօրինակ Հրէաս-
տանին որ իր մտածումը տարածեց ու տիրա-
պետել տուաւ մարդկութեան մեծագոյն մասին
մէջ եւ որուն Մեծ Գիրքը այնքան անգամներ
եւ այնքան հզօրապէս ներշնչեց նոյն իսկ նոր
ժամանակներու ամենէն խիզախ բանաստեղծ-
ները՝ Պայրընէն սկսեալ . Ալիքեան՝ իր կարգին
կուգայ կրգել մեծ ու մոայլ ճակատագիրը հո-
գեշունչ ցեղին , ու իր երգը անարժան չէ նիւ-
թին . այդ երգը մերթ , յղացմամբ ու նոյն իսկ
ձեւով , կը բարձրանայ պարզ ու խոր ազնու-
թեան մը , որ Ալֆրէտ տը Վինսին կը յիշեցնէ .

Քայլ մը դէպի Արեւելք , Լիբանանէն քիչ մը
վար ,
Կը հեծէ հէք մի ծովակ , Մեռեալ Ծովը մե-
նաւոր ,
. . . Երկիրն ուր ծովն է մեռած ու մահն
անգամ մեռաւ մերթ ,
. . . Հողն Աւետեաց՝ երկնաշունչ իւր վէպե-
րովն հրաշակերտ ,
Ընտրեալ ցեղին բընավայր , օրբանը սուրբ
երգերուն :
Հոմերական տաղ մ'է նա , այդ երազուն ցե-
ղին բաղդ ,
Գերուծենէ գերուծին , մշտամոլոր , Թափա-
ռիկ .
Յաւերժապէս ծնրադիր եփովային մեծայաղթ ,
— Կրակի , ամպի սիւնն հըսկայ , կամ մըռն-
ջող փոթորիկ , —
Ցեղ մըկըրտուած բուրգերուն կամ ըսփինք-
սին ըստորոտ ,

Սեմի զաւակ , ծրծած կանն արիական հա-
 րիւն ,
 Դիւցազնական մի երգի շեշտը խրոխտ բամ-
 բորոտ ,
 Կամ Նեղոսի , եփրատի ափերն հառաչ ողբա-
 գին . . .

Թմբուկներով փողերով պարիսպները
 սարսեցին ,
 Խըրոխտ արեւն իր ձամբան անոնց համար
 առաւ կանգ .
 Երիքովի կը մըխան դեռ հիւզակներն առան-
 ձին ,
 Չազալներու լրսելով վայնասունին արծազանք
 Անպարտելի յաղթական , իրենց հետ էր եփո-
 վան ,
 Փոշիի պէս ցրուեցան Ամաղեկը , Քետացին ,
 Ոճեալ իրենց արքաներն խելայեղ ու տիրական
 Յաղթանակի ու սիրոյ անմահ քնարը լարեցին :

. . . Շոն Եսայի , քիչ մանուկն եզեկիէլ տեսա-
 նող ,
 Որ Մովսէսի բաղակից՝ ընդնշմարեց ամպէն
 վեր
 Կապոյտին մէջ իր փառքով ձիւնասպիտակ
 լուսաշող
 Սուրբ Աստուածը հընումեան , խորշոմ ձա-
 կատ , ալեհեր ,
 Կամ Երեմիան , կամ Եզրաս՝ Արտամի դաշտն
 անսահման ,
 Որուն աչքի վարագոյրը վերացաւ մէկ գիշեր ,
 Անդրշիրմին գաղտնիքներ՝ դեռ չի մեռած
 տեսաւ ան :
 Լրսեց ձայնն իր հրեշտակին , որ զինքը վեր
 կը կանչէր :

Մարգարէները համայն , այնչափ **հեռու** դա-
 րերով
 եւ իրարու անծանօթ , որ նոյն քնարը հըն-
 չեցին ,
 Ըսպասումով մը լեցուն , յուզումնալից , մըշ-
 տախումով ,
 Կարծես տժգոյն փայլակներն եղան այն մութ
 քառսին ,
 Որ մարդկութիւն կը կոչուի , եւ որ գերդ վէսն
 ովկիան ,
 Երկնակապոյտ ծալքին տակ անլոյս գիշերն
 ունի խոր ,
 Լի կարօտով մի շողին երազներու տըւընջեան ,

Տրդի յաւէտ ճրտած ձաճք , անյուսած եաճք
 ահաւոր :

Լուսինը դեռ կը նայի դաշտերուն վրայ Մո
 վաբու :
 Ուր քարաշէն քաղաքներ աւազին վրայ կը
 նիրհեն ,
 Լըռութիւնը կ'ընդհատեն վայրի չազալ , յո-
 վազ , բու ,
 Մեռած ծովուն ալեակներն կը խուսափին
 ափերէն .
 Սոդոմ Գոմոր կը ծածկեն անիծապարտ իրենց
 բաղդ ,
 Խաւի մը տակ ծըծըմբի , որմէ ելած գոլորշին
 Կը ծաւալի Թունաւոր , ու ձիւղով մը յուսահատ
 Մայրիներու Թռչնակներն անկէ հեռու կը
 փախչին :

Կամաց կամաց ու դողդոջ՝ առանց երգի մըր-
 մունջի ,
 Աւազներու ընդմէջէն կը Թաւալի Յորդանան ,
 Ալիք չունի ու կարծես յաւերժապէս կը հանգչի
 Գետն անիծուած արիւնի ու նեխումի ան-
 կենդան :
 Չուր կ'որոնէ աչքը հոն Եդիայի կառքն հրե-
 դէն ,
 Նիհար ոսկրոտ՝ Եսային , սուրն հրեշտակին
 ոճարդատ :
 Տապանակին առջեւ վառ լոյսն անբաժան
 կանթեղէն .
 Թաղեց զանոնք իրեն տակ անծայրածիրն ա-
 նապատ :

. . . Սակայն անկիւն մը կայ լուռ՝ Յովսափա-
 տու ձորին մէջ ,
 Ուր իրարու խընքուած , երջանիկներ կը
 նընջեն ,
 Անոնք որոնք հաւտացին եւ ըզգացին լոյսն
 անշէջ՝
 Կանած իրենց հոգւոյն վրայ երկինքներու
 բարձունքէն :
 Գերերջանի՜կ դիակներ . . . որ կը սպասեն
 անտրտունջ ,
 Լըսել կեանքի հրեշտակին որոտագոյ ժողին
 ձայն ,
 Ժամն ուր Աստուած ալեւոր պիտի իջնէ
 հրաշունջ
 Իր շեշտերով կըտրել հոն կեանքերու հուսկ
 դատաստան :

Սերովամէն քիչ մը վար, շաւիղ մը կայ մոլորուն, Մէջքերնին կոր շէնքերու բաւիղին մէջ խեղդւած, որ կը պահէ տակաւին հին խունկերու ծուխերուն Ամպի գոյնը անորոշ, տրամուծիւնը միգամած. Այդ շաւիղէն կ'անցնէր մերթ սուրբ ուխտին հին տապանակ, որուն առջեւ պարելէն երգիչ Արքան կը գընար: Ու կը վառէր ոսկեղէն եօթնաստեղեան աշտանակ, Իսրայէլն ալ կը ցրնծար յաղթանակով տենդավառ: Երգ երգոցի չքնաղ վարդն ու Սարոնի շուշաններ, Փունջ փունջ այնտեղ բուրեցին, յօրինեցին ծաղկաւէտ Կեանքի ուղին իմաստնոյն ու մըրայօն, սեւահեր Գեղուհիներ քալեցին նոյն շաւիղէն լուսահետ Դէպ ի Տաճար, ուր փառքով կ'ընկողմանի եկովան՝ երազանքի մէջ մոռցած աստուածութիւնն ու երբ առաջին շողերուն մէջ լուսասփիւռ առտըւան Կը հալէին շարականն ու ալելուն ցնծափն: Շաբաթ օրերն հիմակ ալ նոյն շաւիղէն կը քալեն Յընցոտիներ վըրանին Իսրայէլի գաւալներ, Ծեր, կաղ ու հէք, վիզերնին ծուռ, քայլերնին դողալէն, Կերթան պատի մը առջեւ ժամանակէն կիսաւեր Ու կ'արտասուեն անշըշուկ: Դուն, Աւետեաց Պաղեստին, Փառքի օրերդ տեւեցին բաղեղներու ծաղկին պէս՝ Մէկ արշալոյս՝ ու դուն զուր կը յուսաս թէ վերըստին Չաւակներուդ Թափառիկ դարձը պիտի ողջունես:

Հրէական յիշատակներուն մէջ Թափառումը մերթ կը ներշնչէ բանաստեղծին տեսիլներ ամբողջ մարդկային ճակատագրին ընդգրկող, տեսիլներ լայն ու գեղեցիկ:

Անլուծելի հանելուկ, գաղտնիք, մա'րդն ու ամ մա'րդայ մեայ ծաղիկ, իր հոգին՝ Փակած հողին՝ աստղերէն վար՝ անոնցմէ Թըռ-Տիվեր, Ինքը տըկար ու հիւլէ, այլ կուրծք կուտայ փոթորկին Ու կոհակին, մի հըպարտ ընդվըզումով ա՛վեհեր: Կարճ է ճամբան քալելու, սակայն անհուն իր կորով, Դէմքը տփգոյն՝ այլ ներսէն՝ հիւսքը երկաթ ջիղերու: Թէեւ շուրջը կործանին ամէն ինչ, ինքն անխըռով իր իտեալն կ'երազէ, Աստուածն ըլլալ Աստուծոյ:

Աղւոր շէտեր կան նաեւ այն էջերուն մէջ, ուր բանաստեղծը կը պատմէ բոլոր ցաւերն ու չարիքը զոր կրօնքները զործած են՝ ազգերն իրար բզքտելու մղելով. աստուածաշնչական վեհ ոճով հետեւեալ տունին մէջ, Ալիքեան կ'երազէ պահ մը բնաջնջումը կրօնքին, որ սէր կը քարոզէ եւ մահ կ'արտադրէ:

Թող բարձրանար մէկ գիշեր իր դամբանէն Մեռեալ Ծով, նեխած ջուրերն իր նետէր Սաղէմին վրայ եւ իր տակ Անյայտանար ամէն ինչ, անցեալն իր սեւ յուշերով Թող ընկղմէր մոռացման վիհին ներքեւ անյատակ: Յորդանանը կանգ առնէր ու լեռները՝ զարհուրած՝ Վեր նետուէին արմատնէն, եւ անսահման, ամայի, Անապատ մը երկարէր երկրին վըրան Աւետեաց, Ու տարածուէր անէծքի լըռութիւնը ամեհի... Ու Կըրօնքը քայքայուէր...

Մարդարէներու աշխարհին մոխիրները քըրքրած ատեն, բանաստեղծը յաճախ կը յիշէ հեռաւոր աշխարհն իր հայրերուն, կ'ողէ իր ցեղը՝ բաղդատելով զայն հրէականին:

... Կայ սակայն ցեղ մը նըման միւսին, Քառսուն դար է քեզ համար, Ազատութիւն ցանկալի,

իր նախապետ լերան շուրջ՝ արցունքն արիւնն
կը հոսին
Քու կարօտովդ հըրայրեաց. մշտաւր խուր կը
հալի . . .
Ո՛րք ես արդեօք, աշխարհի վերան այլ եւս
չիկա՞ս դուն,
Կը խուսափի՞ս այն ցեղին զաւակներէն պաշ-
տող քեզ.
Ձունին անոնք առաջնորդ՝ ոչ ամպի, ոչ
կրակի սին,
Այլ Հայրենիք մ'աւերակ՝ բազնիդ վըրայ ող-
ջակէզ:

Յայտնի է որ այս հարցման պատասխանը
դժուար պիտի չըլլար Ազատութեան համար .
ան միշտ կայ ու կ'ապրի, բայց անոնց համար
միայն որ գիտեն իրենց բազուկին ու հոգւոյն
ուժովը զայն իրենցն ընել. Ալիքեան ըմբռնած
է դայդ, եւ կը կշտամբէ իր ցեղը որ իր ցաւ-
բուն դարմանը՝ դարերով՝ խաչին ոտքը լալով
է փնտռած, փոխանակ սուրին ծայրէն զայն
սպասելու .

Քանի՜ անգամ կրնայիր խաչի փոխան առնել
սուր .
Դուն մերթ առիւծ մերթ արծիւ՝ նախընտրե-
ցիր Գառնուկին
Դրօշը պարգել ու դարեր պաղատագին հայ-
ցել զուր,
. . . Աստուածորդւոյն շիրմին մօտն իսկ ղըր-
կեցիր սըգազգեաց
Ջաւակներըդ որ կանգնեն տաճար ու քու
վիշտերուն
Թարգման ըլլան, այլ ափսո՛ս, Անբաւն հոն
ալ լուռ մընաց:
Մատուռները մընացին ըստուերներով տըրտ-
մագին՝
Լուռ, ամայի, Աստուածներն առանց զիրենք
պաշտողի . . .

Բարձր յատկութիւններուն հետ զոր այս
քերթուածը երեւան կը բերէ, կան՝ դժբաղ-
դաբար՝ անոր մէջ բաւական կարեւոր թերու-
թիւններ. Բանաստեղծին թո՛ւք մերթ շատ վե-
րերը կը սլանայ, բայց մեծապէս անհաւասար
է, եւ մերթ՝ կը թուլնայ, կը կաղայ, հողուն
վրայ կ'իյնայ ուժաթափ. կը գտնենք հոն այն
տոնն հասարակ վերադիրներ, արձակունակ

բացատրութիւններ, «ամիկ կամ անճիշդ պատ-
կերներ» .

Գրտաւ սրտի տըկար կողմն ուղեկորոյս մարդ-
կուծեան . . .
. . . : Ասոնք եղան ըսկզբունքն ու կտակներն
իր վերջին
Որոնց վըրայ կը յուսար հիմնել նոր կեանք,
նոր կըրօն :
. . . Մարդն ալ կրօնքը, զիջումներով փո-
խադարձ
Ձիրար խաբել ջանացին, մինչեւ մեռան իրա-
կան
Նըպատակներն Յիսուսին, եւ սին կեղեւը
մընաց .

Մերթ, նոյն իսկ բանաստեղծին մտածումը
իր միութիւնը կը կորսնցնէ, կը հակասէ ինք
իրեն, չիփթ ու տարտամ կը դառնայ. ցանկալէ
յետոյ՝ նախերգանքին մէջ՝ գտնել նոր Աստուած
մը տառապանքին կարեկիր», քերթուածին մէջ
Ալիքեան նախամեծար կը համարի շանթարձակ,
անդութ ուժամով Ենովան՝ Յիսուսէն՝ զոր ինքն
իսկ կ'անուանէ սակայն «խոնարհ դասուն կա-
րեկիցն առաջին» .

. . . Յոյսի բաւեր մըմնջեց գերի անյոյս ամ-
բոխին
Եւ սիրոյ մեղկ Աստուծոյն՝ փոխակերպեց եհո-
վան . . .

Ուրիշ տեղ մը, Նիցչէական ազդեցութեան
տակ, Ալիքեան «գերի Աստուած» կը կոչէ Յի-
սուսը. ու մինչեւ իսկ, ինքը՝ արիւնհեղութեանց
տեսարանէն ընդվզած, իր մարտիրոս ցեղին
ցաւին հանդէպ սարսուցող երգիչ, կը ծնրադրէ
Ենովային .

Երանի՜ Թէ ջնջուէին քսան դարերդ աշխար-
հէն,
Յիսո՛ւս, ու մենք ըլլայինք դէմն Աստուծոյ
շանթարձակ,
Ու խաղալիկ իր կամքին, քմահաճոյքներուն
իր ամէն .
Կը գինովնար նա ծուխէն ողջակէզի ճենճե-
րին,
Ու կը ներէր շատ անգամ իր ապստամբ զա-
ւակաց:

Ենովան հանգիստ ձգենք իր ասիացի բռնակալի սիւ գերեզմանին մէջ. թող շնթռկած մնայ հոն: Յիսուս իրօք գերի ազդէ մը կը բղխէր, բայց « գերի » չէր, « մեղկ » չէր. ինքն է որ « գերութիւնը » ցնջեց, ու այդ քաղցր հերոսը սորվեցուց, իր օրինակովը, որ իրական քաջութիւնը տկարները խողիողելու մէջ չի կայանար, այլ գաղափարի մը համար կեանքը յօժարակամ զոհելուն մէջ: Բայց չեմ ուզեր ծանրանալ այս հարցին վրայ, որ՝ ինքնին՝ երկար ընդլայնմանց պէտք ունի. կը նկատեմ միայն մտածման հակասութիւնը. Պ. Ալիքեանի մէջ այդ հակասութիւնը աւելի եւս կը բարդանայ, երբ « մեղկ ու գերի » անուանելէ յետոյ Յիծուսը, Ալիքեան ուրիշ տեղ մը կ'ընդունի որ Գալիլեացին յղացած էր ազնիւ խեղճ մը մարդկութեան համար, բայց մարդիկ՝ սխալ հասկնալով՝ իր վարդապետութիւնը աղիտաբեր են դարձուցած:

Ալիքեանի լեզուն սիրուն աշխարհաբար մըն է, բայց տեղ տեղ գրաբարի աւելորդ հետքեր կան դեռ. « տաղ մ'է նա », « ւի հըպարտ ընդլզումով », « ի յանապատն ի ծովով », « ուր խառնեն » (փոխանակ « կը խառնեն » ի), եւն:

Տաղաչափութիւնն ալ, բնդհանրապէս դիւրասան, ունի մերթ անախորժ խճողումներ, կողայցումներ, աններդաշնակութիւններ, « Ուլկիանն փակած իր ուղին » (ռլկիանն՝ երկու վանկ հաշուած, մինչ՝ հոս՝ չորս վանկ է իրապէս), « արցունք արիւնն կը հոսին », եւն:

Իր թերութիւններով հանդերձ, « Դէպ ի անդունդը » զմայելի քերթուած մը կը մնայ, իր ուրոյն տեղը զբաւելու սահմանուած մեր ժամանակակից բանաստեղծութեան մէջ. ան՝ մին է այն շատ սակաւաթիւ փորձերէն որ մեր մէջ կատարուած են իմաստասիրական խոկումներ թրթռացնելու հայ քնարին վրայ: Կը մագթեմ որ գործին յաջորդ երգերուն մէջ Ալիքեան իր ներշնչման բարձրութիւնը պահպանէ եւ իր արտայայտութեան յաջողի տալ աւելի կուս կատարելութիւն մը:

Հատորը կը պարունակէ նաեւ երկու անշատ փոքրիկ բանաստեղծութիւններ, Տնակս եւ Աղաւթն անեծիք, աստղներ՝ բոլորովին

թոյլ, երկրորդը՝ յանդուգն ու բարձր յղացմամբ, բայց՝ քնարերգական ազւոր տողեր ու քանի մը ուժեղ պատկերներ ունենալով հանգերձ՝ արտայայտութեան մէջ ընդհանրապէս տկար, խաթարուած՝ լրագրական արձակուճակ գնացքով մը բացատրութեանց, բոլորովին անպատշաճ այդ մեծ նիւթին. կան կտորներ որ պարզապէս Արփիարեանի հեռագրական ոճով խմբադրականները կը յիշեցնեն, ինչպէս հետեւեալը.

Իրիկունը Ադամ եկաւ երգելէն:

Տարօրինակ: Ո՛չ արձագանք մ'իւր ձայնին.

Արեւոք օ՞ճը: Չէ՛: Վստայ էր թէ եւան

երկրորդ անգամ չէր խաբուեր:

« Կայէ՛ն, Աբէ՛լ »: Խնդաց ինքնին: « Թերեւս Խնձ աչքկապուկ կը խաղան: »

Ծովը կ'ոռնար, եւն:

Արաշիր Բաքախան կարնամակ. պահլաբնագրեկ քարզնսնեց Տր. Յ. Թիրեախան. — Մեծարժէք աշխատութիւն մըն է այս դիւրը, արդիւնք երկայն ծանր ճիգերու եւ ընդարձակ հմտութեան, գրուած այն համեղ ու վայելուչ հայերէնովը որ յատուկ է այդ զրազէտ-բանասէրին եւ որուն հրապոյրը զրեթէ չեն յաջողիր տարել զբարարի մէկ քանի աւելորդ ունեւորութիւնները: Քրոնիկը, որու թարգմանութիւնը կուտայ Տր. Թիրեաքեան, շատ հետաքրքրական է ինքնին՝ իբրեւ տղիւման մը պահլաւ գրականութեան, եւ իբրեւ բնատիպաբը Շահնամէի այն զրուագին որուն թարգմանութիւնը կը հրատարակենք Անահիթի մէջ. մեծապէս շահական է տեսնել ինչ որ Թիրեաքեանի վեհ ու ճօխ երեւակայութիւնը աւելցուցած է՝ այդ քրոնիկը դիւցազներգութեան մը բարձրացնելու համար: Բաղմաթիւ ծանօթութիւնները որ զրքին վերջին մասը կը կազմեն, ստուար ու կարեւոր նպատարներովիւն մըն են հայ լեզուաբանութեան: Յառաջարանը կը յարուցանէ բանասիրական ծանրակշիւ հարցեր, եւ՝ գլխաւորապէս՝ պահլաւերէնի եւ զասական հայերէնի տարօրինակ հանդիսութիւններուն գաղտնիքը լուծելու հարցը եւ՝ ասորը հետեւանքով՝ նոյն իսկ հայերէնի ծագման ու կազմութեան հարցը: Տր. Թիրեաքեան հարցը կը դնէ, եւ առ այժմ որոշ լուծում մը չի տար անոր: Սակայն, չտալով հանդերձ լու-

ծում մը, Տր. Թիրեաքեան կը գրէ սա սողերը որ կը յայտնեն իր ներքին միտումը հայերէնը պահլաւերէնով չ'նշուած լեզու մը նկատելու:

« . . . Այս աղերսները, այս առնչութիւնները (հայերէնի եւ պահլաւերէնի միջեւ) հասարակ բիրտ հանգիստութեան չէին երեւոյր, այլ՝ մեծաւ մասամբ՝ ա'յնպիսի ներքին՝ հիւթական՝ հիւլական, ըսենք, զուգախառնութիւններ էին որ խորունկ մտածութեան եւ լուրջ եւ անպաշար ու անաչառ գիտողութեանց տեղի կուտային. . . . Պիտի յայտարարեմ թէ մինչեւ իսկ զարհուրելի թուեցաւ ինձ այսչափ սերտ չգիտեմ ինչութիւնն ըսեմ Պահլաւի եւ Հայու մէջ: . . . Գիտենք որ մեր լեզուին պատմութիւնն տակաւին եղած չէ. այնպէս որ, ինչ որ ալ ըսուեցաւ գրուեցաւ մինչեւ հիմա թէ մեր եւ թէ օտարաց կողմանէ, թուեաց կարծեաց սահմանին մէջն են բոլորն ալ. ճշմարիտն այս է որ թարգմանչաց ձեռնարկութիւնն առաջ լեզուին ունեցած վիճակին վրայ ոչ ոք ստոյգ բան գետ գիտէ:

« Գրի գիւտով եւ Ա. Գրոց թարգմանութեամբ, յանկարծ, հիանալի կատարելութեամբ հրաշարուեալ լեզու մը կ'երեւնայ ի միջի. այս է մեր բոլոր գիտցածը: Լեզուին բոլոր պատմութիւնը այս յեղակարծ երեւման թուականէն յետոյ կրած վիճակներու պատմութիւնն է. ո՛չ առաջ, եկաւորն ա'յն ստորիճան չօշափելի, լուծութիւնն ա'յնքան թաղարծակ է այդ նախնական վիճակին վրայ որ մարդ չհամարձակիր մի որ եւ է փորձիչ հաւանականութեամբ կարծիք մը գոյացնել կամ ըսել: Այն մի քանի հատակոտորներն ալ որ Խորենացին « թուեցեաց » անուամբ մեզ կ'աւանդէ, իբր հին բարբառոյ մը նշխարք կամ նշմարանք, ես չառ կը տարակուսիմ թէ պատմահայրը զանոնք իսկապէս tale quale իր ժամանակի ռամկին կամ Գողթնացւոց բերնէն լսած լինի: Ըստ ամենայն հաւանականութեան, մի օտարաձայն աշուղի կամ աշուղներու հաւուածեալ հագներգութիւններն էին սոքա զօրս հայրենասէր քերթողահայրը թարգմանաբար տուած է մեզ՝ հայացնելով: »

Ասոնցմէ կարելի է հետեւցնել թէ Տր. Թիրեաքեան սակեղարեան հայերէնի կադմութենէն առաջ չի հաւատար հայերէն լեզուի մը եւ այդ լեզուով բանաստեղծութեան մը գոյութեան: Այդ թիրահաւատութիւնը ինձի համար դժուար

է իւրացնել: Ինչո՞ւ եւթադրել որ Խորենացին թարգմանած ըլլայ այդ կտորները եւ ոչ քաղած ժողովրդին բերնէն: Ամէն ժողովուրդ կ'երգէ, կը քերթէ՝ գիր ունենայ կամ ոչ. եւ զարէն առաջ, հայ անգիր բանաստեղծութիւն մը կար անտարակոյս, ոչ մէկ պատճառ ունինք a priori հերքելու այդ կարելիութիւնը. ընդհակառակն, ստիպուած ենք ներհակ վարկածին հակիլ. անհնար է եւթադրել որ Մեսրոպեան չըջանէն առաջ յատուկ լեզու եւ բանաստեղծութիւն չունենար Հայը, այն Հայը որուն բանաստեղծական կարողութիւնները ծանօթ են, որ առաջաւոր Ասիոյ աշուղներուն գէթ կէսը ինքը կը մատակարարէ այսօր: Խորենացւոյ յիշած Գողթնաներգերու կտորները ցոյց կուտան՝ ըստ իս՝ թէ հայերէնը մեր այեղներուն քնարին վրայ արդէն կազմուած, յղկուած էր, եւ եւ. զարու թարգմանիչները զայն « ի գիր առին », եւ ճոխացնելով այլ եւ այլ օտար տարրերով՝ դարձուցին զայն ոսկեղարեան հայերէնը: Իսկ պահլաւերէնի եւ հայերէնի առնչութիւնը ինձի համար կը բացարձակ այն իրողութեամբ որ Պարթեւները՝ որոնց լեզուն էր պահլաւերէնը՝ տիրանալով հայկական դահուին, իրենց լեզուն բերին հաստատեցին հայ բարձր դասուն մէջ, եւ անկից՝ տարածեցին, բնականաբար, ժողովրդին մէջ: Գրիգոր Լուսավորիչ, Մեծն Տրդատ, Մեծն Ներսէս Պարթեւ էին. եւ զարուն մեծ չարման գլուխ կեցող անձնաւորութիւններն երկուքը, Վռամշապուհ թագաւորը եւ Սահակ կաթողիկոսը, Պարթեւ էին ցեղով. արքունիքին, ինչպէս եւ հայ ազնուական դասակարգին մէջ, անշուշտ կը խօսէին յաճախ՝ պահլաւերէն կամ պահլաւախառն հայերէն մը, նման այն տաճկախոսն հայերէնին զոր մեր պապերը կը խօսէին, արդ, որովհետեւ դասական գրաւոր հայերէնի այդ հիմնադիրները որ բոլորն ալ արքունական միջավայրի մարդիկ էին, կը խօսէին պահլաւախառն հայերէն մը, գրի առած են այն լեզուն զոր կը խօսէին: Պահլաւ տարբին գոյութիւնը այսպէսով շատ հասկանալի է, — ինչպէս որ շատ հասկանալի է նաեւ որ սճարանութեան, Փրազաչիւնութեան համար՝ յոճական եւ ասորական մատենագրութեանց հմուտ ու հիացող այդ գրողները խորապէս հետեւած ըլլան այդ երկու մատենագրութեանց եւ անոնց աղբերակ-

Թեամբ հայերէնը ճոխացուցած ու նրբացուցած: Բայց թէ ի՞նչ էր ինքնին՝ բուն հայերէնը՝ այս բոլոր արտաքին ազդեցութիւններէն դուրս, չեմ գիտեր. այդ հարցման պատասխանը խալտեան բեւեռագիրները եւ հատեան արձանագրութիւնները պիտի տան թերեւս: Ամէն պարագայի մէջ, հայերէնը պէտք է, ինչպէս ամէն լեզու, ունեցած ըլլայ իր բնիկ հիմքը, եւ՝ ինչպէս ամէն լեզու, օտար տարրեր ընդունելով իր մէջ՝ եւ զանոնք իր ուրոյն ոգոյն համաձայնեցնելով, կերպարանափոխելով եւ զարգացնելով, յանգած այն բազմատարր, ներդաշնակ եւ ինքնաափազ հոյակապ էակին՝ որ է մեր ոսկեդարեան հայերէնը, լեզու մը՝ այնքան օտարախառն ու բարդ որքան՝ օրինակի համար՝ ֆրանսերէնը կամ մանաւանդ անգլիերէնը, բայց եւ նոյնքան ինքնուրոյն, եւ « ազգային », եւ այնքան գեղեցիկ՝ իր երեւան բերած *résultante*ով՝ որքան ամենագեղեցիկ լեզուներն աշխարհին:

Ֆարմանի Ասման, փրանսերէն քաղցնաւոր Ֆրէսկերի Մալդէրի. — Ֆ. Ֆրէսկերի Մալդէր հրատարակեց ֆրանսերէն թարգմանութիւնը Ֆարմանի Ասման քերթողական վէպին, որուն բնագիրը լոյս տեսաւ Անանիսի մէջ: Ֆարմանի Ասմանը, մեր նախնեացմէ մեզի մնացած սակաւթիւ նմուշներէն մէկն է վիպական բանաստեղծութեան, ուր սէրը եւ քաջութիւնը կ'երգուին՝ հեթանոսական ներշնչումով մը: Պ. Մալդէր, հետեւելով Հ. Պարոնեանի, էվարիսթ Փրիւտոմի եւ Մարթէն արքային կարծիքին, (որ պարզ ենթադրութեան մը վրայ կը յենու), կը պնդէ թէ այդ քերթուածը պէտք է թարգմանութիւն մ'ըլլայ պարսկերէնէ. յիշելով Անանիսի մէջ այդ մասին յայտնած իմ տարբեր կարծիքս, Պ. Մալդէր կը գրէ. « . . . Մենք պարսիկ նախատիպարի մը գոյութեան կը հաւատանք՝ այն բազմաթիւ պարսկերէն բացատրութեանց պատճառաւ որ հայ բնագիրը կը կիտուածաղարդեն եւ զոր թարգմանիչը չէ կրցած իր լեզուով արտայայտելու իր թարգմանութեան մէջ պահպանած է օտար բառերը զոր չէ հասկըցած »:

Ուրիշ տեղ մը, ծանօթագրութեան մէջ, Պ. Մալդէր կ'ըսէ. « Եւ շատիկ առնելով, շատիկ,

պահաւ բառ, պարսկերէն շատի, ուրախութիւն: Այս պահաւ բառին գոյութիւնը մեր հայ բնագրին մէջ՝ ենթադրել կուտայ Ֆարմանի Ասմանի բաւական հին նախատիպ մը որ իբր օրինակ ծառայած է այս ի հայ վերածման »:

Այս փաստերը չհամոզիչ չեն, եւ իմ կարծիքս ես կը պահեմ անխախտ: Պարսկերէն բառերու գոյութիւնը Ֆարմանի Ասմանի մէջ, բնաւ իրաւունք չի տար վճռելու թէ այդ գրութիւնը պարսկերէնէ թարգմանութիւն է, ոչ ալ՝ մանաւանդ՝ թէ թարգմանիչը այդ բառերը նոյնութեամբ պահած է՝ զանոնք չհասկնալուն համար: Մեր հին աշուղական գրականութեան բոլոր գործերը, որոնց հայ հեղինակի ստեղծագործութիւն ըլլալը որսչ գիտենք, ողողուած են պարսկերէն — ինչպէս եւ արաբերէն եւ թրքերէն — բառերով. այդ բանաստեղծները կը գրէին ժողովրդական լեզուով, եւ ժողովրդական լեզուն արդէն իսկ լեցուն էր մահմետական տիրապետող ցեղերուն բառերով: Իսկ պահաւ բառի մը գոյութիւնը չի կրնար առաջնորդել Ֆարմանի Ասմանի շատ հին — պահաւերէն — բնագրի մը վարկածին. չէ թէ մէկ, այլ հաղարաւոր պահաւ բառեր կան, ոչ միայն աշուղական այլ դասական հայերէնին մէջ:

Ֆարմանի Ասմանի նիւթը հայկական չէ բնաւ. ու չեմ ըսեր թէ պարսկական «նախատիպար»ի մը վարկածը անընդունելի է. բայց քանի որ որոշ ապացոյց չունինք դեռ՝ առ այժմ աւելի հաւանական է որ հայ քերթող մը, — թերեւս Կոստանդին Երզնկացին, ինչպէս Հ. Անդրիկեան ենթադրեց — ներշնչուելով պարսկական քերթուածէ մը, կամ պարսկական հեքեթէ մը, կամ՝ տարածուած « արեւելեան » հէքեթէ մը, ինքն իսկ՝ իր քայքային համեմատ՝ շարադրած ըլլայ այս հայերէն քերթուածը: Հակառակ տիրապետող հեթանոս ոգիին, որ կը յայտնէ նիւթը կազմող հէքեթին ակներեւ հնութիւնը, արտայայտութեան եղանակին մէջ՝ քրիստոնէական տարրեր կան մերթ, եւ ոճը՝ Հայու ոճ է, « մեր » աշուղական բանաստեղծներու ոճն է: Այդ քերթուածը, առ այժմ, պէտք է համարուի իբր էջ մը մեր աշուղական բանաստեղծութեան, որուն հեղինակը ներշնչուած է՝ աւելի կամ նըւազ չափով օտար աղբիւրէ մը, ինչպէս Ռա-

սին մը ներշնչուած է Եւրոպիոյնէն, կամ
Շէքսպիր մը՝ խառնակ քրոնիկագիրներէն :

Հ. Ս. Էփրիկեան, Բնաշխարհիկ բառարան.
— Այս օրերս երեցաւ երկրորդ հատորը Հ. Ս.
Էփրիկեանի Բնաշխարհիկ բառարանին: Այս գե-
ղեցիկ ու բազմագում աշխատութիւնը Վենետիկի
վանքին պատիւ բերող գործերէն մէկն է: Հ.
Էփրիկեան հաւաքած է՝ ցարդ ծանօթ աղբիւր-
ներէն՝ բազմաթիւ շահեկան ծանօթութիւններ
մեր հայրենիքին բոլոր դաւառներուն, քաղաք-
ներուն, գիւղերուն, գետերուն, լեռներուն
վրայ եւ խմբած ու դասաւորած է զանոնք բա-
ռարանի ձեւով, եւ ճիշդ պատկերներով լուսա-
ւորած: Գործին առաջին հատորը մեծ յաջողու-
թիւն գտաւ եւ շուտով երկրորդ տպագրութիւն
ունեցաւ: Ոչինչ աւելի հասկանալի է քան այդ
յաջողութիւնը. ամէն Հայու համար անհրաժեշտ
պարտականութիւն է մանրամասնօրէն ճանչնալ
իր հայրերուն երկիրը. այս բառարանը մեծապէս
կը գիւրացնէ այդ ծանօթացումը: Չեմ տարա-
կուսիր որ միեւնոյն յաջողութիւնը պիտի գտնէ
նաեւ այս երկրորդ հատորը:

Ա. ԶՕՊԱՆԵԱՆ

ԵՐԿՈՒ ՆԱՄԱՆՆԵՐ

ՍՏԵՓԱՆ ՓԱՇԱ ԱՐՄԱՆԵԱՆԻ

Թուրքէն 18/30 մարտ 1887

Մեծ. Ստեփան Լ. Փ. Պ. Փափագեան

Ի Կ. Պօլիս

Չորս օր յառաջ փարիզէն Երզնայի նամակս քեզ
ուղղելէ յետոյ՝ այսօր իսկ հարկ կը տեսնեմ
արտասովորս այս գրել, որպէս զի չ'մոռցած
քեզ հաղորդեմ ի՞նչ որ պատշաճ է գիտնալը
ազգային խնդրոց նկատմամբ:

Ազգային խնդիր ըսելով պարզապէս Հայ-
կական խնդիրը կը հասկնամ: Այս խնդրոյն
ծնունդ տրուեցաւ այն ժամանակ, ո՛ւր հարկ էր
որ ծագէր, չ'էր կարելի չ'ծագել, եւ ասոր ա-
պացոյցն այն է՝ որ նոյն իսկ Տէրութիւնը մաս-

նակցեցաւ ազգայնոց ջանքի(1). իսկ այժմ այն-
պիսի ժամանակի մը հասանք, որ պէտք է դա-
դարին ամենայն ջանք եւ ձեռնարկութիւնք
ԱՐՏԱՔԱՐԱՆ, եւ ամենայն կարողութիւնք եւ զո-
հողութիւնք ներքին բարենորոգմանց յատկաց-
ուին. պատճառ՝ վասն զի այսօր Եւրոպա Թուր-
քիոյ նկատմամբ գաղափարն եւ ընթացքն բոլոր-
ովին փոխած է. ո՛չ միայն Բրիտանիայ հա-
սարակութիւնները մասնաւոր խնամարկութեան
արժանի չ'դատեր եւ անոնց ազատագրութեան
օգնելու տրամադիր չ'է, այլ եւ արդէն ազա-
տագրեալ Յունական, Սրպական, Պուլկարա-
կան եւն փոքրիկ ազգաց անհանդարտ բնաւո-
րութենէն եւ աղմկայոյզ ձեռնարկութիւններէն
զգուեալ, եւ զրեթէ ամենեքին աստ եւ անդ
Մահմետական հպատակ ժողովուրդներ ունենա-
լով՝ Մահմետականութեան նուիրական Գլուխ
ճանչցուած Օսմ. Սուլթանին իշխանութիւնը
փայտաշէտ քաղաքագիտական հարկին ներքեւ
զանուելով, անոր իշխանութիւնը զօրացունել
եւ ենթարկելոյ ազատական ձգտումները ջախ-
ջախել իրենց սկզբունք բրած են(2): Միւս կող-
մէն Աղգն եւս կարծեմ հասկցաւ որ եթէ երբէք
ազատագրութիւնը փութացուի, զանի իբր բա-
րօրութեան սերմունք ընդունելու եւ բնդմ-
նաւորելու յարմար գետին չ'ունինք. սակաւա-
թիւ ենք, ցրուեալ ենք, աղքատ ենք, սպէտ
ենք, եւ ասոնք չեն այն յատկութիւններն որ
ազգի մը յառաջդիմելուն անհրաժեշտ պայման-
ներն են: Սոյնպիսի պարագայից մէջ Աղգն
համար Եւրոպայի զգուանքն եւ ճաճկաց զայ-
րոյթն իւր վրայ չ'հրախրելու եւ ծաղրելի, մի-
անգամայն անուշիկ դիրքի չ'մասնուելու համար
լաւագոյն եւ իմաստնագոյն ընթացքն է ԱՄՓՈ-
ՓՈԽԻԼ եւ բոլոր ոյժն ներքին ուսումնական եւ
արհեստական զարգացման սպառել, մինչեւ որ
ժամանակներն փոխուին եւ հնար ըլլայ նոյն իսկ
մեզ վիճակակից բայց տիրող տարեր համերաշ-
խութեամբ(3) մեր կործանեալ տունը վերա-
կանգնել եւ կանգնել զայն իբր թումը հիւսի-
սային անեղ զօրութեան դէմ՝ որ զամենայն եւ
զամենեւեմ կ'սպառնայ հանապազ(4):

Բայց ասոր հետ միատեղ ո՛չ անցեալն մոռ-
նալ հարկ է, եւ անոր վերաբերեալ յիշմանք
խաթարել, եւ ո՛չ ապագայէն յուսակոտոր լի-
նել:

Մեր ազգային յիշմանք ներօրի անուան
վրայ յերկրեալ է, ձգելու է այնպէս, թէ եւ
կատարեալ իրաւացի չ'ըլլայ(5). Թո՛ղ պատմու-
թիւնն ա՛յնպէս արձանագրէ, սխալ ըլլայ. խըն-
դիր եղելութեան վրայ է եւ ո՛չ անձի, միթէ
կիցած թէլ եւ Շառլըմաներ իրանց գործոց
համար. հակառակն է թերեւ ճշմարիտ, բայց
հոգ չէ՝ ամէն մեծ գործ անունի մը կարօտ է,
անուն մը տրուել է, այն կը մնայ, եւ պէտք է
մնայ թէ եւ սխալ ըլլայ, զի մարդ չ'կայ չ'գիտ-
ցող որ պատմութիւնն յաճախ ստույգեանց,
խաբէութեանց, միջնադարեանց կերտուած
մի է, եւ սխալանացն ու զղիչն դարձեալ ինքն է: